

AZERBAYCAN GENCE HANLIĞI: CEVAD HAN'IN GENERAL SİSİANOV'LA MEKTUPLAŞMASI (GENCE UĞRUNDA MÜCADELE)*

Javid HAJIYEV**

Öz

1747'de Nadir Şah'ın ölümünden sonra Azerbaycan'da merkezi devlet yapısı ortadan kalktı. Bu durumda Azerbaycan beyleri İran'dan ayrılarak kendilerini buldukları bölgenin bağımsız hanı ilan ettiler. Ancak Azerbaycan hanları iç ve dış güçlerin de etkisiyle tek çatı altında birleşemediler. Azerbaycan hanlarının kendi aralarında siyasi birlik kuramamasından istifade eden Çar Rusya'sı ise, bu durumu fırsat bilerek, "böl ve yönet" misali başta Gence hanlığı olmakla diğer Azerbaycan hanlıklarını tek-tek ele geçirdi. Fakat bu hadise Sovyetler Birliği döneminde "gönüllü birleşme" olarak adlandırılmıştır. Bu kavrama karşı çıkanlar ise, "olum ve ölüm" dilemma tuğyanının kurbanı olmuşlardır. Ancak Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanmasıyla korku/felaket devri bitti. Hakikat üzerine çekilen demir perdenin ortadan kaldırılmasıyla araştırmacılara gerçekleri gün ışığına çıkarma imkânı yarandı. Çalışmada Azerbaycan hanlıklar sisteminin yaranma süreci, Gence hanlığının işgali ve Cevad Han'ın bağımsızlık mücadelesi ana hatlarıyla incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Çarlık Rusya, Azerbaycan Hanlıkları, Cevad Han, General Sisianov, Bağımsızlık Mücadelesi.

Geliş Tarihi: 14 Mart 2022 - Kabul Tarihi: 10 Haziran 2022.

Atf Bilgisi: Javid Hacıyev, "Azerbaycan Gence Hanlığı: Cevad Han'ın General Sisianov'la Mektuplaşması (Gence Uğruna Mücadele)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 131, Sayı: 258, İstanbul 2022, s. 135-158, doi: 10.55773/tda.1087594.

* Bu çalışma Gence Hanlığı ve Cevad Han'ın Özgürlük Mücadelesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, 2016 yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı Doktora öğrencisi, Bursa/Türkiye hcavid90.17@gmail.com. ORCID: 0000-0001-7761-6872.

**Azerbaijan Khanate Of Ganja:
Letter Of Javad Khan To General Sisianov (Struggle For Ganja)**

Abstract

After the death of Nadir Shah in 1747, the central state structure in Azerbaijan disappeared. In this case, the Azerbaijani beys left Iran and declared themselves the independent khan of the region they were in. However, the khans of Azerbaijan could not unite under a single roof due to the influence of internal and external forces. Czar Russia, taking advantage of the inability of the Azerbaijani khans to establish political unity among themselves, took advantage of this situation and seized the Ganja khanate and other Azerbaijan khanates one by one, like "divide and rule". However, this event was called "voluntary unification" during the Soviet Union period. Those who oppose this concept have fallen victim to the dilemma of "death and death". However, with the independence of Azerbaijan, the era of fear/disaster (cataclysm) came to an end. With the removal of the iron curtain on truth, researchers have been given the opportunity to bring facts to light. In the study, the creation process of the Azerbaijani khanate system, the occupation of the Ganja khanate and the independence struggle of Javad Khan will be examined in outline.

Keywords: Tsarist Russia, Khanates Of Azerbaijan, Javad Khan, General Sisianov, The Struggle For Independence.

Giriş

Coğrafi, İktisadi ve Siyasi Yönleriyle Gence Tarihine Genel Bir Bakış

Eski çağlara ait birçok tarihi verilerin günümüze kadar ulaş(a)maması nedeniyle bazı şehir ve ülke tarihleri hakta maalesef yeteri kadar bilgi sahibi değiliz. Bu bakımdan, Gence şehrinin de ne zaman kurulduğuna dair kesin bir söz söylemek mümkün değildir. Ancak bazı kaynaklar, Gence'nin 659'da kurulduğunu belirtirken,¹ bazı kaynaklar ise, 9. yüzyılın ortalarına doğru Kuzey Azerbaycan'ı ele geçiren Hazar Padgos'un ölümünden sonra oğlu tarafından kurulduğunu belirtmektedirler.² Her halükarda Gence'de arkeolojik kazıntılar zamanı elde edilen bronz kılıçlar, oklar, bilezikler, boncuklar vb. eşyalar, Gence'nin ilk yerleşim yerlerinden biri olduğunu göstermektedir.³

Belirtmek gerekir ki, Gence şehrinin kuruluş tarihi gibi adının doğru yazılışı hakta da net bir bilgi sahip değiliz. Şöyle ki, ortaçağ Arap kaynaklarında şehrin adı Cenze/Canza veya Kence (Rusça-Джанза) olarak geçmektedir.⁴ Fakat diğer dillerde de farklı adlandırıldığına dair bilgiler mevcuttur. Örneğin;

¹ "Gence", *Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Cilt: 5, İstanbul: Meydan Yayınları, 1987, s. 95.

² Mirza Bala, "Gence", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 762.

³ M. M. Altman, *İstoriçeskiy Oçerk Goroda Gyandji*, Bakü: İzdatelstvo Akademii Nauk Azerbaydžanskoy SSR, 1949, c. 6.

⁴ Şems ed-din Ebu Abdullah Muhammed İbn Ahmed ibn Ebu Bekr el-Mukaddasi, *Ahsenü't-tekasim fi marifeti'l-ekasim*, Ed. M. J. De Goeje, Leyden: Brill, 1906, s. 51; Şihabuddin Ebu Abdullah Yakut bin Abdullah el-Hamevi er-Rumi Bağdavi, *Mucemu'l-buldan*, Cilt: 3, Beyrut: Daru Sadir, 1957, ss.171-172; Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed b. Hamedani, *Kitabü'l-Buldan*, Ed. M. J. De Goeje, Leyden: Brill, 1967, s. 286.

M. Kagankatvatsi'nin Alban veya Agvan (Arran) Devletinin tarihine dair yazdığı meşhur eserde, şehrin adı Gantsak (Rusça-Ганцакь) şeklinde geçerken,⁵ Farsça-Ganca (Ганджа), Ermeni'ce-Gandzak (Гандзак), Azerbaycan ve Türk dillerinde ise, Gence (Генче) şeklinde geçmektedir.⁶

Ancak F. Efendiyev, Türklerin, Kura nehri boyunca yer alan vilayetlerde hükümlerlik etmesini göz önünde bulundurarak şehir isminin Türk kökenli olduğu kanaatine varmıştır. Ona göre şehir, ilk başlarda Ganca veya Kanca olarak adlandırılmıştır. Gence adının manasına da açıklık getiren Efendiyev'e göre, bu sözcüklerin ilk hecesi olan "gan", "kan" Türk dilinde hâkim, sergerde ve başçı demektir. Sözcüğün ikinci hecesi olan "ca" ise mekân, yer ve yurt anlamlarına gelmektedir. Sonuç itibarıyla, Gence şehrinin, hanların esas ikametgâhı olmasını da dikkate alacak olursak, Gence isminin han yeri, han mekânı, han yurdu veya hanın oturduğu yer⁷ anlamına geldiğini söylemek mümkündür.⁷

Kadim Gence şehrinin tarihi ve adı hakta Azerbaycan edebiyatında her ne kadar farklı görüşler olsa da, Gence, Azerbaycan'ın Bakü'den sonra ikinci en büyük şehridir. Bakü'nün 363 km. batısında, Küçük Kafkasya dağlarının kuzeydoğu eteğinde, Kura (Kür) ırmağının sağ kolu yakasında, Gence Nehrinin her iki kıyısında yerleşmektedir. Bununla birlikte deniz'den 445 m yükseklikte yerleşen Gence, ayrıca Bakü-Tiflis demiryolu üzerinde stratejik bir mevkie sahiptir.⁸

Coğrafi açıdan İran ile Gürcistan arasında yer alan şehrin uzunluk dairesi 83°05, genişliği ise, 41°20'dir. Seyyah Baküvi'ye göre, Gence, Gürcistan'a yakınlığı nedeniyle Müslümanların sınır kalelerinden biri sayılır.⁹

Gence halkı oldukça dindar insanlardır. Burada insanlar genel itibarıyla hayvancılık, ipekçilik, bağcılık, üzümçülük ve bostancılık yapmaktadırlar. Bunun yanı sıra dokumacılık, halıcılık, kuyumculuk, boyacılık ve seramik

⁵ Moisey Kagankatvatsi, *İstoriya Agvan*, St. Petersburg: Prodaetsya u Kommissionerov İmperatorskoy Akademiyi Nauk, 1861, cc. 270, 373.

⁶ Altman, *İstoriçeskiy Oçerk*, c. 6.

* Hanlıklar döneminde Gence'de "Han Bağı" adıyla meşhur bir park var idi. Bu park Gence hanlığı boyunca hanların dinlenme merkezi olmuştur. Cevad Han'ın doğaya olan yoğun ilgisi sayesinde buraya dışarıdan çok sayıda nadir ağaçlar ve güller getirilmiştir. Böylece burası eskiye göre hem daha da genişletilmiş hem de güzelleştirilmiştir. Bu sebeple Gence'de mevcut olan "Han Bağı" Cevad Han'ın adıyla bilinmektedir. Bu bağ, Gence kalesi etrafında bulunduğu için, Cevad Han ve Sisianov arasında baş veren kanlı çarpışmalara da sahne olmuştur. Dolayısıyla da, Rus işgalinden sonra Çar'ın Kafkasya'daki varisi M. S. Vorontsov Gence kalesi ile beraber Han Bağı'nı da yeryüzünden silmek istemiştir. 1847'de ise, yeniden yapılandırma işlemlerine başlayarak bağ'ın ismini değiştirmiş ve böylece "Serdar Bağı" adı vermiştir. Ancak Bağımsızlık kazanıldıktan sonra bağa eski adı geri verilmiştir. Bu bağ, günümüzde "Han Bağı" adı ile Gencelilerin esas dinlenme merkezlerinden biri olarak faaliyet göstermektedir. Bkz. anl.az, "Han bağı' bizim tarihi servetimizdir", Erişim 30 Aralık 2021.

⁷ Ferruh Ahmedov, *Gence'nin Tarih Yaddaşı*, Bakü: Şirvanneşir, 1998, s. 23.

⁸ Oktay Efendizade, "Gence", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:14, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, s. 17.

⁹ Abdurreşid el-Baküvi, *Kitabu Telhis el-asrar ve acaib el-malik el-kahhar*, ("Abidlerin" Hülâsası ve Kudretli Hükümdarların mucizeleri), Ed. Geşem İsabeyli, Çev. Ziya Bünyadov, Bakü: Şur Neşriyatı, 1992, s. 107.

gibi el sanatları ile de meşgul olurlar.¹⁰ Bu bakımdan Gence, Azerbaycan'ın iktisadi ve kültür merkezlerinden biri sayılır. Burada birçok âlim, şair ve mütefekkir filozoflar yetişmiştir. Tarihin farklı evrelerinde özellikle de 12. yüzyılda Gence'de yaşayan en meşhur şahsiyetlerden biri de, destansı şiirleri ve manzum aşk hikâyeleriyle bilinen Nizâmî-i Gencevi'dir.¹¹

Gence, İslam'dan önce (7. yüzyıl) göçebe Türklerin uğrak yeri olmuştur. Hatta Erdebil'den Tiflis'e giden tarihi ticaret yolu üzerinde bulunduğu için, buraya pek çok Hazar Türkü göç etmiştir. 952'de ise, Şeddat Oğulları burayı kendilerine başkent yapmışlardır. Alp Arslan'ın oğlu Melik Şah'ın, Şeddat Oğullarını saltanattan uzaklaştırması ve Sav Tekin idaresinde Oğuz Türklerini buraya göndermesiyle de, Gence'de önceden mevcut olan Türklerin sayısı daha da artmış ve böylece Gence bir "Türkmen şehri" haline gelmiştir.¹²

Gence, 12. ve 13. yüzyıllarda ekonomik açıdan daha çok gelişme göstermiştir. Bu bakımdan komşu devletlerin, o cümleden Moğolların dikkatini üzerine çekmiş ve bu manada Moğol istilasına maruz kalmıştır. Bundan sonra İlhanlıların daha sonra ise Timurluların hâkimiyeti altında bulunmuştur. Timur ise buraya Suriye'den getirdiği Kaçar sülalesini yerleştirmiştir. Daha sonra burada, Celayirliiler, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safeviler hüküm sürmüştür.

Gence, Safevi'ler döneminde -Rusların eline geçinceye kadar- Kaçarlar sülalesine mensup Ziyadoğulları taraftarlarınınca veraset usulü ile -babadan oğla geçen idare sistemiyle- yönetildi.¹³

16. ve 17. yüzyıla gelindiğinde ise, Gence ve yöresi Osmanlı ve Safevi savaşlarına sahne oldu. Bu sebeple de Gence, bazen Osmanlı,* bazen de Safevi hâkimiyeti altında kaldı. Ancak Safeviler'in düşmesiyle Ferhat Paşa Gence'yi ele geçirerek konumunu daha da güçlendirdi. Daha sonra ise, şehri işgalcilerden muhafaza etmek ve dış güçlerin saldırılarına karşı korumak amacıyla imar faaliyetlerine başladı ve böylece Gence'yi kuvvetli bir kale haline getirdi. Zira Cevad Han'ın Sisianov'la yapmış olduğu Gence Savaşı, bizzat Osmanlı Sultanı III. Murat'ın (1574-1595), 3 Eylül 1588'de vermiş olduğu ferman esasında Ferhat Paşa tarafından inşa edilen Gence Kalesinde gerçekleşecektir.¹⁴

¹⁰ Zerine Cavadova, *Şimal-Gerbi Azerbaycan* (Bakü: [Altay Yayınları], 1999), s. 12; "Gence Hâlisı", *Ana Britannica-Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ed. Philip W. Goetz, v.d., Cilt: 9, İstanbul: Ana Yayınları, 1987, s. 366.

¹¹ Mehmet Kanar, "Nizâmî-i Gencevi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, s. 183.

¹² Bala, "Gence", C: 4, ss. 762-763.

¹³ Mirza Adıgözel Bey, *Karabağname*, Bakü: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyatı, 1950, s. 14; Sadık Şükürov, *Genceli Cevad Hanın Hekayeti*, Gence: Gence Neşriyatı, 1992, s. 47.

* Gence, 1588'den 1606'ya dek 18 yıl, 1723'ten 1735'e kadar 12 yıl, toplamda ise 30 yıl Osmanlı idaresinde kalmıştır. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, Cilt: 12, İstanbul: Ötügen Yayınları, 1979, s. 26. Osmanlı'nın Gence elini fethi hakta daha detaylı bilgi için bkz: Rahmizade İbrahim Çavuş-Harimi, *Kitabı-ı Gencine-i Feth-i Gence [Osmanlı-İran Savaşları ve Gence'nin Fethi (1583-1590)]*, Haz. Günay Karaağaç - Adnan Eskikurt, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010; Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590): Doktora Tezi*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 368; Ahmet Caferoğlu, *Azerbaycan*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1940, ss. 17-18.

¹⁴ Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi*, ss. 368-369.

18. yüzyıla gelindiğinde ise, Rus Çar'ı I. Petro, İran'da ortaya çıkan Afgan isyanından faydalanarak Azerbaycan'ı, özellikle de siyasi, iktisadi ve askerî yönden önem arz eden Gence'yi ele geçirmek istedi. Nitekim 1722 yılında bu doğrultuda Hazar Denizi sahillerine ayak basan Rusya, Bakü ve çevresini istila etti. Bu durumda olaya müdahale eden Osmanlı kuvvetleri, Rusya'yı durdurmak istediye de, tam anlamıyla buna mani olamadı. Şöyle ki, 1724'te Rusya ile İstanbul antlaşması imzalararak Bakü ve sahil bölgelerini Rusya'ya bırakarak kısa süreliğine de olsa geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁵

Kafkasya'da baş veren bu gelişmelere paralel olarak, 1733'te İran'da sükûneti sağlamayı başaran ve "naibü-s saltana" adı ile yönetime hâkim olan Afşar Türkü Nadir Bey (1736-1747), yeniden dış politikaya yöneldi. Nadir Bey, 1734'te Avrupa'da siyasi konumunu kaybeden Osmanlı Devletine karşı Ruslarla ittifak yaparak, Osmanlıların Ruslardan geri aldığı Nahçıvan, Revan, Gence, Tiflis ve Tebriz bölgelerini yeniden ele geçirmeye çalıştı. Bu manada Gence üzerine harekete geçen Nadir Bey, kendisinin de katıldığı iki aylık Gence muhasarası esnasında muvaffak olamadı. Dolayısıyla da geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat 18 Haziran 1735'te toparlanarak yeniden Gence üzerine hücum etti. Ancak Nadir Bey, bu kez Doğu Seraskeri Ahmet Paşa komutasında Osmanlı kuvvetleriyle karşılaştı. İran ordusu Revan önlerinde gerçekleşen Arpa Çay savaşında Ahmet Paşa önderliğindeki Osmanlı askerlerini mağlup etti. Böylece Nadir Bey, 9 Temmuz 1735'te Gence'yi Osmanlılardan geri alarak, İran sınırlarını kuzey'e doğru daha da genişletti. Bununla da Osmanlı kuvvetleri Azerbaycan topraklarından geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁶

Osmanlı ve Rusya'ya İran'ın siyasi varlığını yeniden kabul ettirmeyi başaran Nadir Bey, 1736'da kendisini şah ilan etti. Böylece Azerbaycan'ın Muğan bölgesinde tekrar söz sahibi oldu. Ancak kendisini şah ilan etmesi –sert mizaca sahip olmanın da etkisiyle- her kes tarafından kabul edilmedi. Bu durum birçok yerde yönetime karşı çeşitli ayaklanmalara sebep oldu. Haddizatında, 20 Haziran 1747'de Nadir Şah kendi kumandanları tarafından Fethabad'da bir suikast sonucu öldürüldü. Bütün bunlar ise, merkezleşmiş bir devlette kaos ve monarşi ortamının oluşmasına neden oldu.¹⁷

Azerbaycan Hanlıklar Devrinin Başlangıç Süreci ve Gence Hanlığı

1747'de Nadir Şah'ın ölümüyle birlikte, bütün İran genelinde müşahede edilen karışıklık, Azerbaycan'dan da yan geçmedi. Bundan istifade eden Azerbaycan beyleri İran yönetimine son vererek Azerbaycan'ı İran toprağı olmaktan çıkardılar ve böylece kendilerini ait oldukları bölgenin hanı ilan ettiler. Bu bakımdan 18. yüzyıl, Azerbaycan tarihçiliğinde hanlıklar devrinin ortaya çıkmasıyla karakterize edilmektedir.

¹⁵ Efendizade, "Gence", C: 14, s. 19.

¹⁶ Azmi Özcan, "Nadir Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s. 276.

¹⁷ Özcan, "Nadir Şah", C: 32, s. 277; Süleyman Aliyarlı, *Azerbaycan Tarihi Uzak Geçmişten-1870 Yılına Kadar*, Bakü: Azerbaycan Neşriyatı, 1996, s. 508.

Belirtmek gerekir ki, Azerbaycan'da hanlıklar devrinin başlaması, her ne kadar Azerbaycan'da siyasi oluşumlar açısından yeni bir dönüm noktası olsa da, esasında bu durum, iç ve dış güçlerin İran ve Kafkasya, özellikle de Azerbaycan'la ilgili çoktandır planladıkları stratejinin belirlenmesi –önceden hazırlanmış haritanın masaya yatırılması- için uygun zemin hazırladı. Çünkü bu dönem, Osmanlı ve İran, yeniden Azerbaycan'da hâkimiyet tesis etmenin yollarını ararken, Rusya ise, Osmanlı ve İran'la ilgili yayılmacılık planları hazırlamakta idi. Merkezi devlete bağlılığın yükümlülüğünden cana doyan (Nadir Şah dış güçlere karşı devleti korumak ve bu manada orduyu revize etmeye çalışıyordu. Bu sebeple de –isyan ve savaş nedeniyle- tükenmekte olan devlet bütçesini biran önce doldurmak amacıyla vergileri arttırmak ve sert tedbirler almak zorunda kalmıştı. Dolayısıyla da, halk çok zor durumda kalmıştı) Azerbaycan hanları ise, adı geçen devletlerin etkisinden tamamen kurtulmanın ve bağımsız bir devlet kurmanın yollarını arıyorlardı. Bu sebeple de Azerbaycan beyleri Nadir Şah'ın ölümüyle ortaya çıkan siyasi otorite boşluğundan yararlanarak, daha önce de belirttiğimiz gibi kendilerini ait oldukları bölgenin han'ı ilan ettiler. Böylece Azerbaycan'ın kuzeyinde ve güneyinde toplam 20 hanlık yarandı.¹⁸

Askeri ve idari bakımdan bölgelere ayrılan her bir hanlık, belirli bir bölgeye sahip, küçük ve feodal devlet karakteri taşımakta idi. Her hanlığın başkentinde devlet organları ve idare sistemleri vardı. Hanlığın yönetimi, saltanat usulüyle hâkimiyete gelen hanlar tarafından icra edilirdi. Onlar aynı zamanda ordunun başkumandanı sayılırlardı. Her hanlığın başkenti aynı zamanda o hanlığın ticaret merkezi konumunda idi. Her hanlığın kendine mahsus para birimi vardı. Bakü ve Gence gibi büyük hanlıklarda ise darphaneler de faaliyet gösteriyordu.

Hanlıklar, taşra birimleri, naipler veya taşra beyleri, kentler ise yüzbaşılar tarafından idare edilirdi. Hanlığın savaş kuvvetlerini buyrukçular, çaparlar, bey desteleri, köy gönülleri ve paralı askerler (muzlular) teşkil ediyordu.¹⁹

18. yüzyılda Azerbaycan'da siyasi gelişmelerin odak noktasında yaranan bu hanlıklardan biri de hiç kuşkusuz Gence hanlığı idi²⁰. 500 km² yüzölçümüne sahip olan Gence hanlığı, 78 köyden oluşmakta idi. Hanlık arazisinde toplamda 18.500 kişi yaşıyordu.²¹ Gence hanlığı, Murov Dağından Kura Nehrine kadar olan bölgeleri kapsıyordu. Gence hanlığı, Şeki, Karabağ, Revan hanlıkları, Kazak ve Şemseddil sultanlıkları ve Kartli-Kahetya çarlığıyla sınır

¹⁸ Hüseyin Delili, *Azerbaycan'ın Güney Hanlıkları: XVIII Asrın İkinci Yarısında*, Bakü: Elm Yayınları, 1979, s. 109.

¹⁹ A. S. Milman, *Politiçeskiy Stroy Azerbaydjana v XIX Naçale XX v.*, Bakü: Azerbaydjanskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo, 1966, c. 45; Oktay Tepeköy, "Umumi Gence Hanlığı Tarihine Bir Bakış", *Academia* (Erişim 13 Kasım 2021). Kuzey Azerbaycan hanlıklarının sosyal, iktisadi ve askeri durumu haktaki bkz. G. B. Abdullayev, *İz İstorii Severo-Vostoçnovo Azerbaydjana v 60-80 g. XVIII v.*, Bakü: Akademia Nauk Azerbaydjansjoy SSR, 1958, cc. 9-35; Fezail Ağamalı, *XVIII Asrın II Yarısı XIX Asrın Evvellerinde Kuzey Azerbaycan Hanlıklarında Sosyal-İktisadi Münasebetler*, Bakü: Bakü Üniversitesi Neşriyatı, 2007.

²⁰ "Gence Hanlığı", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İstanbul, Türkiye Gazetesi Yayınları, 1993, s. 14.

²¹ V. A. Römin, *Kratkie İstoriceskiy i Etnograficeskiy Oçerki Azerbaydjana*, Bakü, 1924, c. 381.

mesabesinde idi. İdari bakımdan ise, Samuh, Kürekbasan, Şemkir ve Ayrım bölgelerine bölünmüştü.²²

1747'den 1804 yılına kadar varlığını sürdüren Gence hanlığı, aşağıdaki anlar tarafından yönetilmiştir:

Şahverdi Han Ziyadoğlu Kaçar	(1740/1747-1760)
Muhammed Hasan Han	(1760-1778)
II. Muhammed Han	(1778-1785)
Rahim Han	(1785-1786)
Cevad Han	(1786-1804)
III. Uğurlu Han	(1826-1828). ²³

Cevad Han'ın Bağımsızlık Mücadelesi

18. yüzyılın ortalarından itibaren Azerbaycan'da yarı feodal hanlıklar sisteminin ortaya çıkması, her şeyden önce stratejik konumundan dolayı Azerbaycan'ı ele geçirmek isteyen Rusya'nın çıkarlarıyla düz orantılıydı. Çünkü Rusya, ilk kez bu sayede "böl ve yönet" misali tek çatı altında birleşmeyen Azerbaycan hanlıklarını tek-tek ele geçirme imkânına sahip oldu. Bu vesileyle 1801'de Gürcistan'ı ele geçiren Rusya, Güney'e doğru inmenin ilk siyasi adımını attı. Rusya'yı sıcak iklimin hâkim olduğu Güney'e inmeye sevk eden başlıca amillerden biri ise, bu dönem Rusya'nın denize kıyısının bulunmaması faktörü idi. Bu sebeple de Rusya, Türkiye'de Karadeniz'i, Azerbaycan'da ise, Hazar Denizini ele geçirmek ve burayı Rusya'nın "dâhili denizi" –"Rus Gölü" haline getirmek istiyordu. Böylece adı geçen denizlerde sadece Rusya bayrağı dalgalanacaktı. Dolayısıyla da, egemenlik altına giren diğer devletlerden Karadeniz ve Hazar Denizinde gerek ticari gerekse de askeri gemi bulundurmamak için külli miktarda tazminat alınacaktı. Bu sebeple de Rus İmparatoru I. Aleksandr, ilk önce "halkın talebi" veya "Hıristiyan tebaanın müdafaası/himayesi" adıyla Gürcistan'ı ele geçirdi. Bundan sonra da İran ve Orta Asya'nın kilidi sayılan Gence'yi ele geçirmeye karar verdi. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu dönem Osmanlı ve İran her ne kadar Rusya'nın Kafkaslara doğru ilerlemesini önlemeye çalışsalar da, askeri zaafılarından dolayı Rus yayılmacılığının karşısını alma gücüne sahip değillerdi. Bütün bunlar ise, Rusya'yı hedefe doğru daha inamlı adımlar atmaya sevk etmiştir.

Gürcistan'ın ilhakından sonra Car-Balaken'in işgaline karar veren Rus Çar'ı I. Aleksandr (1801-1825), Car geçidini tutmadan, büyük tehlike olarak gördüğü Dağıstan'ı ve Gence Hanlığını ele geçiremezdi.²⁴ Petruşevski'nin

²² Adıgözel Bey, *Karabağname*, s. 51.

²³ "Gence Hanlığı", C: 8, s. 15; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1578-1914), Ankara, T.C. BDAGM Dokümantasyon Daire Başkanlığı, 1992, ss. 39, 48; Gence hanları yerelde hem kendi aralarında hem de Karabağ ve diğer Azerbaycan hanları ile, genelde ise, Gürcistan (Kartli-Kahetya/II. İrakli), İran (Nadir Şah), nihayetinde ise Rusya ile siyasi mücadele etmişlerdir. Gence hanlarının hanlık dönemleriyle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Javid Hajiyev, *Gence Hanlığı ve Cevad Han'ın Özgürlük Mücadelesi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016, ss. 43-57.

²⁴ Eldar İsmailov, *Oçerki po İstorii Azerbaydjana*, Moskova: İzdatelstvo Filinta, 2010, c. 117.

ifadesiyle, “Güney Kafkasya’da güçlenme imkânına sahip olamazdı”.²⁵ Bu sebeple de, işgal planına stratejik bir mevkie sahip olan Car-Balaken’den başladı. Zira burası Rus ordularının Azerbaycan içlerine doğru ilerlemesi yolunda büyük bir engel teşkil etmekteydi. Nitekim Gence’nin ve o cümleden bütün Kafkas’ın işgaline mani olan Car-Balaken bölgesinin işgal edilmesiyle, kısa vadede Gence’nin de işgali gerçekleşecektir.

19. yüzyılın başlarında Rusya’nın Kafkasya siyasetinin baş aktörü ise, Gürcü asıllı Kafkasya Orduları Komutanı General Pavel Dimitriyeviç Sisianov (1754-1806) idi. Zira o, 1802’de bizzat Çar I. Aleksandr tarafından Rusya’nın Güney Kafkasya’da emperyalist siyasetinin –“Doğu Siyaseti”- en sert uygulayıcısı gibi atanmıştı.²⁶ Onun en umde hedefi ise, çarlığın işgal planını daha da hızlandırmak ve Rusya’nın Kuzey Kafkasya’da elde ettiği toprakları bir an önce Güney istikametinde genişletmekti. Böylece Rusya sınırlarını hem Kura/ Kür ve Aras nehirlerine ulaştıracak hem de burayı İran ve Türkiye’de dağınık halde yaşayan Ermeni, Gürcü vb. Hıristiyan milletlerle dolduracaktı.²⁷ Zira I. Aleksandr’ın talimatıyla hareket eden Sisianov’un bu planı, Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) -daha sonra Edirne (1829)- Antlaşmaları sonucu daha belirgin bir şekilde gerçekleşecektir.

Sisianov, Car-Balaken’de işgal sürecini tamamladıktan sonra, yerine General Mayor Orbelianov ve Gulyakov’u tayin ederek kendi hedefleri doğrultusunda inamla hareket etmeye başladı. Ancak bu o kadar da kolay olmayacaktır. Çünkü Sisianov, Azerbaycan’da Kafkasya siyasetinin en sert uygulayıcısı olarak bilindiği gibi, Cevad Han da Rusya hâkimiyetine karşı direncin sembolü gibi bilinmekteydi. Bu sebeple de, Gence hanlığının işgali diğer Azerbaycan hanlıklarının işgalinden daha zor olacaktır. Çünkü Cevad Han, Gence uğrunda ölünceye kadar bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Dolayısıyla da Sisianov’un Azerbaycan’ı işgali sürecinde kendisine en çok zorluk çıkaran Cevad Han sayılır.²⁸ Zira Azerbaycan uğrunda en kanlı savaşlar yine Gence hanlığının işgali esnasında yaşanmıştır.

Car-Balaken meselesini halleden Sisianov, 1 Şubat 1803’te Gürcistan’a geri döndü.²⁹ Bundan sonra kendisine itaat konusunda muhalefet eden Cevad Han’ı dize getirmek amacıyla askeri diplomasiye başvurdu. Sisianov’u bu adımı atmaya sevk eden başlıca amillerden biri ise, askeri hazırlığın uzun

²⁵ İ. P. Petruşevskiy, *Djaro-Belakanskıe Volne Obşestva v Pervoy Treti XIX Stoletiya (Vnutrenniy Stroy i Borba s. Possyiskim Kolonialnum Nastupleniem)*, Tiflis: Akademiya Nauk SSSR – Zakavkazskiy Filial, 1934, c. 3.

²⁶ P. P. Zubov, *Padvigi Russkix v Stranax Kavkazskix s 1800 po 1834*, Cilt: 1, St. Petersburg: V Şinografii Konrada Bingeera, 1835-1836, c. 43; V. A. Potto, *Kavkazskaya Voyna: V Otdelnux Oçerkax, Epizodax, Legendax i Biografiyax*, Cilt:1, St. Petersburg: İzdanie Knijnago Sklada V. A. Berzovskago, 1887, c. 317; Elgün Babayev, *İz İstorii Gandjinskogo Hanstva*, Bakı: Nurlan Yayınları, 2003, cc. 58, 64; L. V. Milova, *İstoriya Rossii XVIII-XIX vekov*, Moskva: Eksmo, 2006, cc. 496-497.

²⁷ Vidadi Umudlu, *Şimali Azerbaycan’ın Çar Rusya’sı Tarafından İşgali ve Müstemlekecilik Aleyhine Mübareze: 1801-1828*, Bakü: Elm Neşriyatı, 2004, ss. 32-34.

²⁸ Milova, *İstoriya Rossii*, c. 497.

²⁹ V. E. Romanovskiy, *İs İstorii Gruzii (Prilojenie: Razvitie Uçebnago dela na Kavkaze i v Buşem Çarstve Gruzinskom v XIX v.)*, Tiflis: K. P. Kozlovskogo, 1902, c. 321.

sürmesiydi. Bu sebeple de Sisianov, ilk başta diplomatik baskı yapmayı tercih etti. Bu manada 25 Şubat 1803'te Cevad Han'a yumuşak bir üslupla -hanın nabzını denercesine- mektup yazdı. Mektupta, Cevad Han'ın Rusya himayesine gireceği takdirde Rusya İmparatorunun sonsuz lütfüne mazhar olacağı belirtilmişti.³⁰ Fakat bu mektup her ne kadar hoş cümlelerle tertip edilse de, Rusya'nın işgalci siyasetini açıktan belli ediyordu.

Lütuf ve himayeden asıl maksadın ne olduğunu –tâbilik- iyi anlayan Cevad Han, Rusya asıllığından ziyade bağımsız siyaset yürütmek niyetindeydi. Bu sebeple de, Sisianov'a cevap mektubu yazarak, bu talebi kabul etmediğini bildirdi ve bu manada savaş için tedarik yapmaya başladı.³¹ Sisianov ise, Cevad Han'ın savaş için asker ve erzak toplamaya başladığı haberini duyunca, han'ı cezalandırmak amacıyla Azerbaycan'ın içlerine doğru hareket etti.

Bu durumda Cevad Han, kendi adamlarıyla birlikte Gence'nin iki verstliğinde yerleşen Guru Gobu adlı yerde Sisianov'un karşısına çıkarak onları durdurmak istedi. İki tarafın yüzleşmesi neticesinde, Gence savaşı adıyla tarihe iz bırakan meşhur savaşın ilk kıvılcımı alevlenmiş oldu. Ancak Cevad Han, Rus ordusunun sayıca üstün olmasını dikkate alarak kısa süre sonra geri döndü ve son nefesine kadar da sığındığı kaleyi korudu.³²

Cevad Han, Sisianov'un Gence'yi tutmakta kararlı olduğunu anlayınca, İran hükümdarı Feth Ali Şah Afşar'a mektup yazarak Ruslara karşı yardım istedi. Ancak Feth Ali Şah, Horasan'a gittiği için, kendisine gereken yardımı dönüştürme temin edeceğini bildirdi.³³ An itibarıyla İran'dan aradığı desteği bulamayan Cevad Han, bu durumda Kazak ağalarına mektup göndererek, Rus ordularıyla karşılaşacakları gün için hazırlıklı olmalarını istedi.

Sisianov, İran'ın kuzey'ine inmede kilit noktası olarak gördüğü Gence kalesini ele geçirmenin düşünüldüğü gibi bir o kadar da kolay olmayacağını bildiğinden, merkeze mektup yazarak çok sayıda asker takviyesi talebinde bulundu. Bunun üzerine merkezden gereken desteği alan Sisianov, uzun yolculuktan sonra nihayet Gence hanlığının sınırlarına dâhil oldu.³⁴ 29 Kasım 1803'te Şamhor'a varan Sisianov, burada ilk iş olarak –"Avrupa Âdeti" üzere- insan kanı akmasını önlemek amacıyla Cevad Han'a ikinci kez mektup yazdı.

İkinci mektupta, birinci mektuptan farklı olarak uyarı ve tehdit içerikli cümleler yer aldığından, diplomatik dil kurallarına uyulduğu söylenemezdi. Bütün bunlar ise, Rusya'nın Gence ile ilgili işgalcilik planını bir daha ortaya koymasından çok manidardır. Mektupta:

"Gence toprağına ayak basıp bu gelişimin sebebini size bildiriyorum. Birincisi ve önemlisi; Gence ve onun etrafı şehzade Tamara'nın hâkimiyeti döneminde

³⁰ "Pismo kn. Sisianova k Djevad hanu, ot 25 go Fevralya 1803 goda, No: 14", AKAK, C. II, No: 1169, c. 587; Yakub Mahmudov - Kerim Şükürov, *Azerbaycan Beynelhalk Münasebetler ve Diplomatija Tarihi: 1639-1828*, Cilt: 1, Bakü: y.y., 2009, s. 225.

³¹ A. Rzayev, *Azerbaycan Tarihi: XIX-XXI. Asrın Önceleri*, Bakü: Bakü Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 19; İsmailov, *Oçerki po İstorii Azerbaydjana*, c. 118.

³² Babayev, *İz İstorii Gyandjinskogo Hanstva*, c. 65.

³³ Meherrem Zülfükarlı, *Azerbaycan Tarihine Yeni Bakış*, Bakü: y.y., 2007, s. 41.

³⁴ Umudlu, *Şimali Azerbaycan'ın Çar Rusya'sı Tarafından İşgali*, s. 39.

Gürcistan'a ait idi. Sonra Gürcistan çarlarının zayıflaması nedeniyle ondan ayrıldı. Bütün Rusya imparatorluğu ise şimdi Gürcistan'ı her şeye rağmen kendi himayesi altına aldığından onun parçalanmasına bigâne kalamaz. Rus imparatorluğu Gürcistan'ın ayrılmaz bir parçası olan Gence'yi başkalarının umuduna bırakamayız. İkincisi; Gürcistan'a gelirken yazdığım mektubuma (o mektupta oğlunuzu emanet gibi vermeyi teklif etmişim) gönderdiğiniz cevapta yazıyorsunuz ki, İran şahından çekiniyorsunuz. Lakin unutuluyor ki, altı yıl bundan önce siz Rusya'ya tabi idiniz ve Gence kalesinde şöhretli Rusya imparatorluğu duruyordu. Üçüncüsü; adamlarınızın gasp ettikleri Tiflis tacirlerinin zararı sizin yüce makamınız tarafından ödenmemiştir. Bu üç nedenden dolayı ben kendi ordumla geldim ki, şehrinizi Avrupa âdeti üzerine zapt edeyim. Baskına ve insan kanı dökmeye başlamadan önce itikadına ve mezhebime göre teklif etmeliyim ki, şehri savaşız teslim edesiniz. Sizden iki söz talep ediyorum. Birini seçin: 'evet' veya 'hayır'. Yani ki, teslim oluyor musunuz, olmuyor musunuz? Herhalde malumunuzdur ki, böyle zor koşullarda, kötü havada orduyla buraya kadar geldiysek demek ki, hiçbir antlaşma olamaz. Bunun için sizin teslim olmanızı önceden belirledim. Ancak teslim olduktan sonra benim lütfkâr padişahımın sonsuz şefkat ve merhametini görebilirsiniz. Yok, bunu istemeyerek imtina ederseniz bahtınıza küsün. Eskiden de İzmayıl, Oçak, Varşava ve birçok diğer şehirlerin akıbeti böyle hallolmuştur. Yarn öğlene kadar cevap alamazsam, savaş ateşi yakacağız. Gence'ye ateş ve kılıç getirdim. O zaman sözümde nasıl katiyetle durduğumu göreceksiniz".³⁵

Sisianov, mektubun sonunu her ne kadar tehdit dolu cümlelerle bitirse de, Cevad Han'ın bu ve benzeri tehditlere boyun eğmeyeceği kimsede şüphe doğurmuyordu. Fakat taraflardan hiç kimsenin geri adım atmaması, Gence uğrunda savaşı kaçınılmaz kılacaktır.

29 Kasım 1803'te Cevad Han, Sisianov'a cevap mektubu yazarak, Gence'nin Gürcistan'a ait olmadığını bildirdi.* Bununla birlikte, bir zamanlar Gürcistan'ın bizzat Gence beyleri tarafından yönetildiğinin altını çizdi.³⁶ Mektupta:

"Mektubunu aldım. Yazıyorsun ki, şehzade Tamara'nın döneminde Gence Gürcistan'a bağlı olmuştur. Bu rivayete hiç kimse inanmaz. Lakin ecdatlarımız Abbas Kulu Han ve diğerleri Gürcistan'ı idare ediyorlardı. Şayet inanmıyorsan,

³⁵ "Pismo kn.Sisianova k Djevad-hanu, ot 29-go Noyabrya 1803 goda", AKAK, C. II, No: 1172, c. 588; Zubov, *Padvigi Russkix v Stranax Kavkazskix s 1800 po 1834*, C: 1, cc. 44-45; İsmailov, *Oçerki po İstorii Azerbaydjana*, c. 118; Potto, *Kavkazskaya Voyna*, C: 1, c. 329; *Utverjdenie Russkogo Vladicestva na Kavkaze*, Ed. Potto, Cilt: 1, Tiflis: Tipografiya Ya. İ. Libermana, 1901-1908, c. 87.

* Tiflis, tarihin bazı evrelerinde Gence hanlığının gölgesi altında olmuştur. Ancak 1736'da yani Nadir Bey'in Muğan kurultayında kendini Şah ilan ettiği bir zamanda Gence'de Ziyadoğulları hanedanından biri olan II. Uğurlu Han Ziyad oğlu, Nadir Şah'ın aleyhine çıkarak şahlık için kendi namzetliğini ileri sürmüştür. Lakin bazı itirazlara rağmen Nadir Şah yine de İran tahtına çıkmayı başarmış ve Ziyadoğulları da başta olmakla diğer muhaliflerden kisas almıştır. Bu manada Gence-Karabağ beylerbeyliği arazisine dâhil olan beş melikliği Ziyadoğulları'nın elinden alarak otoritelerini düşürmüştür. Yerli sakinleri ise Horasan'a sürgün etmiştir. Hatta bununla da yetinmeyerek Gazah, Şamhor ve Şemşeddil'i bir fermanla Kartli Çar'ı Teymuraz'a vermiştir. Bkz. Adıgözel Bey, *Karabağname*, s. 51; Enver Çingizoğlu, *Kaçarlar ve Kaçar Kendi*, Bakü: Şuşa Yayınları, 2008, s. 205.

³⁶ Umudlu, Şimali Azerbaycan'ın Çar Rusya'sı Tarafından İşgali, s. 39; Mahmudov - Şükürov, *Azerbaycan Beynelhalk Münasebetler ve Diplomatiya Tarihi*, C: 1, s. 225.

yerli vatandaşların yaşlı olanlarına sor. Hala da Gürcistan sokaklarında Abbas Kulu Ağa'nın mescit ve dükkânları kalmaktadır. Dedemiz döneminde Gence ve Gürcistan'ın sınırları belirlenerek kesinleştirilmiştir. Buna rağmen eğer derssem ki, baba ve dedelerim Gürcistan'da vali olmuşlar, hiç kimse buna iyi bakmaz ve hiç kimse Gürcistan'ı bana vermez.

Sen bir de yazıyorsun ki, altı sene bundan önce Gence kalesini Rus padişahına vermişsin. Bu doğrudur. O zaman sizin padişah bana bir ferman gönderdi ve ben de onun teklifini kabul ettim. Eğer şimdi de böyle bir ferman varsa, bana göster. Padişahın iradesini bilsem, bunun hakkında yine düşünürüm. Sen bir de yazıyorsun ki, ben güya önceleri Gürcistan'ın vassalı olmuşum. Söyleyeyim sana da ağâh olsun ki, padişahın fermanı şimdi de elimdedir. Bak gör ben orada nasıl adlandırılıyorum. Gence beyi yahut Gürcistan vassalı? Buradan belikli sözlerin hepsi tamamen yalandır.

Bundan başka, Gence'yi senin padişahına verirken İran Şahı Horasan'da idi ve elim ona yetişmiyordu. Bu sebeple ben de Rus Padişahına tabi olmağı uygun gördüm. İndi ise, Allaha şükür, İran Şahı yakındadır ve onun gönderdiği başkomutan da artık buradadır. Askerler ise, yoldadırlar geliyorlar. Benimle savaşmak fikrin varsa ben hazırım! Eğer toplarınla övünüyorsan bil ki, benim toplarım seninkilerden hiç de geri kalmıyor. Sizde top lülesinin uzunluğu bir arşınsa, bizde 3-4 arşındır. Uğur ise Allahın elindedir. Nereden bilesin ki, askerleriniz İran savaşçılarından üstündür. Siz yalnızca kendi savaşınızı görmüşsünüz. İranlıların maharetinden haberdar değilsiniz. Bana mı savaş için hazır olmamı teklif ediyorsun? Ben aslında sen Şemseddil'e girdiğin günden beri savaşa hazırım. Savaşmak istiyorsan savaşalım. Beni korkutmaya çalışıyorsun ki, teklifini kabul etmezsem belamı bulurum. Aslında bedbahtlık seni Petersburg'tan izleyip buraya kadar sürüklemiştir. Bunu zaman ve savaş da ispat edecek".³⁷

Yukarıdaki pasajdan da görüldüğü gibi Cevad Han, sonucu her ne olursa olsun, rakibin kimliğine ve askeri gücüne bakmaksızın konumunu açıktan belli etmeyi tercih etmiştir. Fakat General Sisianov, her ne kadar Cevad Han'ın sert bir mizaca sahip olduğunu bilse de, yine de kendisinden böyle bir cevap beklemiyordu. Dolayısıyla da, mektuplaşmalardan hiçbir netice hâsıl olmayacak ve yakın günlerde taraflar arasında olası bir savaş çıkacaktır.

Sisianov, her şeye rağmen ilk başta daha dikkatli davranarak, sayıları az olmakla birlikte Gence'de yaşayan Ermenilerle işbirliği yapmaya çalıştı. Ermeniler ise, Rus ordularının Gence'yi ele geçirmeleri için ellerinden gelen "hizmeti" esirge-mediler. Bu durum henüz 9 Ocak 1803'te Lazerev'in Sisianov'a yazdığı mektupta da belirtilmişti. Mektupta; Gence'li Ermenilerin, Rus ordularının Gence'yi tutacakları günü sabırsızlıkla bekledikleri hususu özellikle bildirilmişti.³⁸

³⁷ "Toje, Djevad-hana k kn. Sisianovu", AKAK, No: 1173, c. 589; Sisianov, 8 Şubat 1806'da Bakü hanı Hüseyin Kulu Han tarafından öldürülecektir. Bkz. John F. Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus: With Maps, Plans, and Illustrations*, Longmans, Green and Co., Paternoster Row, London: New York - Bombay, and Calcutta, 1908, p. 71; A. N. Abbasbeyli - S. Z. Yusifzade, *Beynelhalk Münasebetler Tarihi: En Kadim Devirlerden XIX Yüzyılın 70. Yıllarının Sonuna Kadar*, Bakü: BDU Neşriyatı, 2009, s. 108;

³⁸ "Toje, gen.-m. Lazareva, ot 9 go Yanvary 1803 goda, No: 14, AKAK, C. II, No: 1168, c. 587.

Bu maksatla Ermenileri Rus taht-ı himayesine davet etmeye çalışan Sisianov, 30 Kasım 1803'te Gence Ermenilerine bir mektup yazdı. Mektupta:

“Galip Rusya ordusu ile Gence toprağına girerken, hepinizi lütuflık Rus hükümdarlarının adından emin ederim ki, Rusya taht-ı tacının müdafaasına kalkışmış herkes kendisinin ve emlakinin tehlikesizliğine tam teminat alacak, Müslümanların soygunculuğundan, her türlü takip ve sıkıştırılmalarından canını kurtaracaktır. Hatta size, Gürcistan'ın her hangi bir bölgesinde özgürce yaşamak imkânı da verilecektir”.³⁹

Bu mektuba olumlu cevap alacağından emin olan Sisianov, işgal esnasında Ermenilerin kendilerine gereken yardımı sağlayacağından da emindi. Bu sebeple de, 1 Aralık 1803'te Şamhor'daki kampı terk ederek Gence kalesi yakınlarına kadar ilerledi ve burada yeni bir kamp kurarak bölge ve etrafını tetkik etmeye başladı. Gence kalesinin tetkiki zamanı Revaz Andoyan* adlı bir Ermeni, Sisianov'un Ermenilerle ilgili düşüncesini pekiştirircesine bu konuda kendisine yardım etti. Şöyle ki, Gence kalesinin yol ve planlarının haritasını Sisianov'a bizzat takdim ederek, işgal sürecini daha da hızlandırdı.⁴⁰

Kale haritasını elinde bulunduran Sisianov, kale ve etrafının araştırılması amacıyla iki bölük oluşturdu. İçinde Karyagin, Kotlayarevski, Belavi, Bogatır-yov, Diyaçkov, Parfyon, Lisaneviç vb. gibi tecrübeli komutanların da bulunduğu bölüğün araştırmalarına göre, kale etrafı bağ ile çevrili idi. Bununla birlikte kale etrafında han ordularının müdafaası için çamurdan yapılmış yüksek hisar/istihkâm -toprak dikili- vardı.

Lisaneviç'in birkaç toptan ibaret destesi, kale etrafında Tiflis kapısının ve Yukare Kale burcunun karşısında iki küçük nehrin yanında yerleşti. Esas deste ise üç topla birlikte Cafer Bey burcunun sağında mevki tuttu. Kalenin muhasarasında kendisine uygun mevki tutan bir başka deste ise, Belavi'nin destesi idi. Daha sonra ise kalenin Şamran Bey burcunun yanında Simonoviç'in destesi yer tuttu. Sisianov'un esas ordusu ise kalenin yakınlığındaki kervansarayın solunda yerleşti ve böylece herkes kale etrafında yerini aldı.

Ertesi gün, yani 2 Aralık 1803'te taraflar arasında çarpışma yaşandı. Kale sakinleri düşmana karşı her ne kadar direnseler de, Rusların top ateşi karşısında fazla dayanamadılar. Dolayısıyla da, Sisianov'un destesi bağdan ve hisardan yapılmış kale etrafını temizlemeye nail oldu. Bununla da Rus orduları ilk kez kaleye bu kadar yakın bir mesafede asker bulundurma imkânı yakaladı.

Bu savaşta han ordusu 250 kayıp verdi. 200 Şemseddil'i ve 300 Ermeni ise, sadakat göstermek amacıyla Rusların safına geçti. Ruslardan ise, 7 kişi öldü, 30 kişi ise yaralandı.⁴¹

³⁹ “Obvişenie Armyanskim Narodom, Obitayuşim v Gandjinskoy Oblasti, ot 30-go Noyabrya 1803 goda/Şamhor”, AKAK, C. II, No: 1174, c. 590.

Cevad Han, Hıristiyanlar arasında kendi nüfusunu daha da artırmak amacıyla nikâh diplomasına başvurmuş ve bu manada Ermeni Astığik/Astagül adlı bir kızla evlenmiştir. Gence haritasını Sisianov'a takdim eden Revaz Andoyan, bizzat Cevad Han'ın eşi Astığik'in erkek kardeşidir. Revaz Andoyan'ın kale haritasını Sisianov'a teslim etmesi ve Sisianov'la aralarında geçen diyalog hakta daha detaylı bilgi için bkz. Şükürov, *Genceli Cevad Hanın Hekayeti*, ss. 138-139.

⁴⁰ Şükürov, *Genceli Cevad Hanın Hekayeti*, ss. 140-144.

⁴¹ *Utverjenie Russkogo Vladıçestva na Kavkaze*, C: 1, c. 88.

General Sisianov, bir yandan kendi destelerini kale etrafına yerleştirirken diğer yandan da Cevad Han'a uyarı amaçlı mektup göndermeyi ihmal etmiyordu. Zira o, bu amaçla 9, 11, 26, 28 ve 29 Aralık 1803'te toplam beş mektup gönderdi. Fakat mektuptaki cümleler bir öncekine göre her ne kadar nezaketli ve mülayim gözükse de, karşı tarafı horlamayı da ihmal etmiyordu.⁴² Örneğin; 9 Aralık 1803 tarihli mektupta:

*“Rusya ordusunun Generali, Gürcistan, Haştarhan ve Kafkasya'nın Başkumandanı, Hazar Donanmasının Reisi, birçok madalyonları olan Sisianov, Avrupa âdeti üzere siz zat-ı âliden, Gence hanı Cevad Han'dan bir daha tekrar soruyorum. Kaleni Rus ordusu reisinin ihtiyarına teslim edecek misiniz, etmeyecek misiniz? Cevap yarın sabahleyin acil gelmelidir ve elçi kendi eminliği için elinde beyaz bayrak tutmalıdır”.*⁴³

Sisianov, bu mektup sayesinde Cevad Han'ın teslim olacağını bekliyordu. Fakat elçi, 11 Aralık günü teslim haberi yerine Han'ın (*“Cevap yarın sabahleyin acil gelmelidir”* sözüne karşılık) kendisine karşı saygı ve hürmet talep ettiğini ve aynı zamanda Sisianov'un “iyi teklif” (Cevad Han, danışıklar için her şeyden önce muhasaranın kaldırılmasını teklif ediyordu) vereceği takdirde han'ın da “iyi cevap” vereceğini haber verdi.⁴⁴

Bunun üzerine Sisiaov, 11 Aralık 1803'te han'a yeniden bir mektup gönderdi. Fakat bu kez Gence'nin teslim talebi bir öncekine göre daha sert bir şekilde ileri sürüldü. Mektupta:

*“Mektubunuzu aldım. Size, önerim şu ki, yarın lütufkâr padişahın özel günüdür ve siz şehrin anahtarını kendi oğlunuz Hüseyin Kulu Ağa ile mutlaka gönderirsiniz. Şehrin, Rus ordusuna teslim edilmesi alameti olarak Hüseyin Kulu Ağa emanet olarak Gürcistan'da saklanmalıdır. O zaman Gence'li Cevad Han merhametli padişahın mutluluk ve zenginlik saltanatına düşecektir. Yok, şayet bu talep yarın öğlene kadar yerine yetirilmezse, savaş başlayacak. Bunu görmek ne kadar zor olsa da, Rus ordusu komutanı Ulu Tanrı'ya yemin ediyor ki, kan su yerine akacaktır”.*⁴⁵

Görüldüğü gibi Sisianov, yine de kendi klasik metodundan vazgeçmeyerek hana her şeyden önce teslim olmasını, aksi takdirde kaleye hücum edeceğini bildirdi. Bir başka ifadeyle han'ı ölümle tehdit etti. Haddizatında Sisianov, 26 Aralık 1803'te han'a yeniden mektup gönderdi. Mektupta:

*“Dünyada kim duymuş ki, Rus ordusu kaleye gelsin, lakin onu ele geçirmeden çıkıp gitsin? Teslim olanları affediyorum. Kibirlenenleri ise kanlarına boya yacağım. Tanrı, Gence'nin kimin elinde kalacağını görecektir”.*⁴⁶

Ancak Cevad Han, yine mektuptaki tehdide aldırış etmeden siyasi manevra yaparak, Kazaklı Mehmet Bey'in danışıklar için yanına göndermesini istedi.

⁴² Adıgözel Bey, *Karabağname*, 100; Abbasbeyli Yusufzade, *Beynelhalk Münasebetler Tarihi*, s. 105.

⁴³ Pismo kn. Sisianova k Djevad Hanu, ot 9-go Dekabrya 1803 goda”, *AKAK*, C. II, No: 1175, c. 590.

⁴⁴ Babayev, *İz İstorii Gyandjinskogo Hanstva*, c. 66.

⁴⁵ “Toje, ot 11-go Dekabrya 1803 goda”, *AKAK*, C. II, No: 1176, c. 590.

⁴⁶ “Toje, ot 26-go Dekabrya 1803 goda”, *AKAK*, C. II, No: 1177, c. 590.

Belirtmek gerekir ki, Cevad Han'ın, rast gele yani baba adı veya soy ismi belirtilmeden Kazaklı -herhangi bir- Mehmet'i istemesi boşuna değildi. Çünkü o, bu hamleyle hem takviye güçlerin gelmesi için zaman kazanmak hem Rus ordusunun direncini kırmak hem de elçi aracılığıyla ordunun durumu hakta detaylı bilgi edinmek istiyordu.

Sisianov, bu talep üzerine 28 Aralık 1803'te han'a mektup yazdı. Mektupta, müzakereler için talep edilen Mehmet'in baba adının belirtilmesi gerektiği hususu yer almaktaydı. Bununla birlikte o, bu tekliften imtina ettiğini bildirdi. Ona göre sözde değil, senette -yazılı olarak- cevap verilmesi gerekiyordu. Çünkü Kazak'ta Mehmet çoktu. Mektubun ardında:

"Ben kendi itikadıma göre Asya mağrurluğuna nefret ediyorum. Sel gibi akan insan kanı vicdanımı sızlatmasın diye, size tekitle bildiriyorum, Avrupa adetleri muhasarada olanlara barışık yapmaya müsaade ediyor. Belirli bir zaman ayrılıyor ki, onlar kullansınlar. Elçiler ise şartları taraflar arasında bir birine ulaştırır. Onlar ise ya kabul, ya da reddediyor. O zaman dilimi geçtikten sonra ise ya savaşılır, ya da belirli şartlar altında şehir teslim edilir. Biz daha önce dört kaleyi bu şekilde aldık. Tanrı kendisi kan akıtılmasına vesile olanları görüyor. Bu mektuba bugün cevap verilmelidir".⁴⁷

Cevad Han, Rus ordularının sayıca üstün olmasından, komşu hanlardan, İran ve Osmanlı'dan aranan desteğin gelmemesinden esasında şehrin, dolayısıyla da kendi akıbetinin ne olacağını farkındaydı. Fakat Sisianov'un Avrupa adetlerine karşılık, Asya mağrurluğu prensiplerine sadık kalmayı ve akidesinden geri dönmeyi tercih etmiştir. Çünkü o, dini mensubiyeti gereği vatan ve din uğrunda savaşmanın ve bu yolda ölmenin şahadet zirvesine yükselmek olduğunun bilincindeydi. Aksi takdirde o da, hayatta kalmak için Rus hâkimiyetine boğun eğebilirdi. Ancak o, Sisianov'un hakaretlerini yutarak milli varlık ve liyakatini bu ölçüde ayaklar altına almadı. Bu sebeple de Cevad Han, Azerbaycan tarihinde hem dış güçlere karşı mübarezenin başkahramanı hem de istiklal ve istikbal uğrunda mücadelenin remzi gibi bilinmektedir. Onun bu vasfı, 28 Aralık 1803'te Sisianov'a yazdığı cevap mektubunda daha da aydın görülmektedir. Bu mektup, aynı zamanda Cevad Han'ın tarihe damga vuran, "Gence'yi yalnız cesedimin üzerinden geçerek alabilirsin" sözlerini de içermektedir. Zira mektupta:

"Hangi hadle böyle konuşuyorsun, ben ki, sana tabi değilim. 'Hemen bugün cevap ver!' Bu ne demektir? Hizmetçiye bile böyle muamele edilmez, haddini bil. Mektubu ne zaman istersem o zaman da göndereceğim. Bu bir! O ki, kaldı şehrin teslim edilmesi, ham hayalden vazgeç. Gence'yi yalnız cesedimin üzerinden geçerek alabilirsin. Anladın mı? Bu ancak ben ölünce mümkün olabilir. Başka türlü olamaz".⁴⁸

29 Aralık 1803'te Sisianov, Cevad Han'a cevap mektubu yazarak son kez teslim şartlarını yeniledi. Mektupta:

⁴⁷ "Toje, ot 28-go Dekabrya 1803 goda", AKAK, C. II, No: 1178, cc. 590-591.

⁴⁸ Babayev, İz İstorii Gyandjinskogo Hanstva, c. 67; İsmailov, Oçerki po İstorii Azerbaydjana, c. 118.

*“Kaleyi hoşlukla vermek isteğinizin olmadığını gördüğüm için son kez teslim şartlarımı yeniden size göndermeyi kendime borç bildim. Mektubuma acele cevap istememin anlamı hiç de o demek değildir ki, ben düşmanımı köle, kul hesap ediyorum. Bu ona göre redir ki, insanlar arasındaki karşılıklı hürmete riayet olunmalıdır. Yani ben sizin mektubunuza anında o gün cevap veriyorsam, ay-nısını sizin de yapmanız gerekiyor. Yarn öglene kadar mektubu-ma cevap alabileceğimi umuyorum”.*⁴⁹

Fakat Sisianov, tehditlerinin Gence han'ı üzerinde hiçbir etki yapmadığını görünce, son defa mağrur han'ı teslim etmeye çalıştı. Bu manada üslubunu değişen Sisianov, Cevad Han'a yeni şartlar ileri sürdü. Bunların başında, “Rusya tabiliğinde bir vassal gibi hanlığı idare etmek hukuku” geliyordu. Teslim şartlarına göre:

1. Gence'li Cevad Han, tabiliğindeki tüm ahali ile birlikte Rusya İmparatorunun tabiliğine gireceğine dair yemin etmeli;
2. Kale tamamen temizlenmeli ve oraya Rus ordusunun topları ve harp eşyaları yerleştirilmeli;
3. Gence han'ı Cevad Han, Rusya İmparatorluğunun tabiliğinde olmak şartıyla önceki yetkiyle kendi bölgesini idare eder ve Rusya'ya senelik 20 bin Ruble meblağında haraç vermeli ve maddeleri imzaladığı zaman 1804 yılının meblağını acele ödemeli;
4. Kaledeki ve Şemseddil yolu üzerindeki askerleri erzakla temin etmeli;
5. Şemseddil ve onun eyaletinin ahalisini sıkıştırmak olmaz, çünkü onlar artık Gürcistan hükümetinin idaresine geçiyorlar.
6. Yukarıdaki maddelere sadakatle amel etmesi için Cevad Han kendi oğlu Hüseyin Kulu Ağa'nı Gürcistan'ın baş idaresinin yanına daimi kalmak suretiyle emanet vermelidir.⁵⁰

Cevad Han, 29 Aralık 1803'te Sisianov'a cevap mektubu yazarak bu şartların çok zor olduğunu ve bu sebeple de uygulanamayacağını bildirdi. Ardından ise, *“kimse kimseye sert şekilde yazıyorsa, aynı şekilde de cevap almalıdır”* sözlerini ekledi.

Sisianov'un görüşmeler esnasında kurallara göre ateş açılmaması gerektiğini vurgulamasına karşılık, *“düşman top ve tüfek sesiyle bu kadar yakın duruyorsa, ona karşı mutlaka ateş açılmalıdır”*.⁵¹

Sisianov'un *“hücum zamanı insan kanı akıtılacak”* sözlerine karşılık, *“günah Sisianov'un üzerinde kalacak”*.

Onun, *“Hıristiyan kurallarına göre kan dökmek günahtır”* ifadesine karşılık, *“Müslüman örfüne göre eğer bir kimse bir kimsenin üzerine güçle geliyorsa kan akacak, ancak bu o adam için günah getirmeyecek”*.

⁴⁹ “Toje, ot 29-go Dekabrya 1803 goda”, AKAK, C. II, No: 1179, c. 591.

⁵⁰ “Toje, ot 29-go Dekabrya 1803 goda”, AKAK, C. II, 1179, c. 591; *Utverdenie Russkogo Vladicestva na Kavkaze*, C: 1, c. 90; Reşid İsmayilov, *Azerbaycan Tarihi*, Bakü: Azerbaycan Halk Maarif Komiserliği Neşriyatı, 1923, s. 111.

⁵¹ Babayev, *İz İstorii Gyandjinskogo Hanstva*, c. 67.

Sisianov'un ertesi gün mektuba cevap yazılmasını talep etmesine karşılık, "Bu sözleri ancak ağa kendi hizmetçisine diyebilir, han hiç kimseden korkmuyor ve istediği zaman da cevap verir".⁵²

Mektubun son kısmında ise, Sisianov tarafından gönderilen elçinin (Karabağlı), Sisianov'un yanına geri dönmekten imtina ettiğini ve bu sebeple de mektubu bir başka adamla gönderdiğini bildirdi.

Yazışmalardan hiçbir olumlu sonuç alamayan Sisianov, bir aylık muhasaradan sonra kaleyi top ateşine verdi. Sisianov ilk başta hem şehir etrafının düşmesinden hem de sonuncu top ateşiyle bir hayli sarsılan Cevad Han'ın teslim olacağını düşündü. Ancak Cevad Han, ordunun zor durumda olmasına rağmen yine de kaleyi gönüllü olarak teslim etmeyi reddetti. Dolayısıyla da Sisianov'un bu konuda umutları boşa çıktı.

Ancak han ordusunda giderek artan hastalık ve kıtlık nedeniyle kaleyi müdafaa etmek bir hayli zordu. Fakat bütün bunlara rağmen Cevad Han yine de teslim olmayı kabul etmeyerek son nefesine kadar vatan uğrunda savaşmayı tercih etti.

Belirtmek gerekir ki, yukarıdaki olumsuz koşullar Rus ordusu için de geçerli idi. Bu sebeple de Cevad Han, Rus ordusunun tezlikle muhasarayı durduracağını ve bölgeyi terk edeceğini düşünüyordu. Fakat kaleden kaçan firarilerin, Sisianov'a, şehrin zor durumda olduğunu haber vermesi, Sisianov'u savaşa teşvik etti. Sisianov'un savaşmaya karar vermesi ise, kısa süre sonra kalenin düşmesi, Cevad Han'ın öldürülmesi ve Gence hanlığının ortadan kaldırılmasıyla neticelenecektir.

Olayların seyri bu meyanda gelişirken, içinde General Portnyagin, Albay Karyagin, Albay Akverdov ve Yarbay Siminoviç'in de bulunduğu askeri şura, 3 Ocak 1804'te Sisianov'un başçılığı altında toplanarak sabahleyin erkenden (saat 5 sularında) kaleye hücum emri verdi.⁵³ Bunun üzerine gecenin karanlığından istifade eden Rus ordusu, duvara merdiven dayamak amacıyla hücumu geçti. Albay Karyagin'in iki bölüğü (20 Albayla birlikte toplam 615 kişi) ise, sessizce Kafar Bey burcuna doğru gelerek, Tiflis kapısına bitişik bağların köşesinde saklandı. Portnyagin ise Karabağ kapısına doğru hareket etti. Lisaneviç ve diğer başkomutanlar da yine aynı şekilde kalenin diğer burçlarına doğru hareket ederek kendi yerlerini aldılar.⁵⁴

Nikişiç ve Egulov'la atıcı birliği, kendi askerlerinin kale duvarlarına çıkması için han ordularına karşı aldatıcı top ateşi açarak onların dikkatini başka yöne çekmeye çalıştılar. Bu esnada Karyagin ve destesi, plana uygun olarak istihkâmlara (toprak dikili) doğru ilerlediler. Fakat onların kaleye bu kadar yaklaşması hem gece hem bağ hem de hasarlar nedeniyle ilk başta fark edilmedi. Ancak daha sonra kale muhafızları bunu fark edince düşmanı taş ve ok ateşine tutuldular. Taş duvara varanların üzerine ise, neftle ıslatılmış bükülü

⁵² N. F. Dubrovin, *Zakavkaze ot 1803 - 1806 goda*, St. Petersburg: Peçatano v Tipografii Departamenta Udelov, 1866, c. 230.

⁵³ P. P. Zubov, *Padvigi Russkix v Stranax Kavkazskix s 1800 po 1834*, C: 1, c. 45.

⁵⁴ Potto, *Kavkaskaya Voyna*, C: 1, cc. 330-331.

burkalar attılar. Ancak içinde Karyagin, Saharov (bacağından yaralanmıştır) ve Trunov'un da bulunduğu deste bütün manilere rağmen, hendek ve toprak duvarı geçerek Kafar Bey burcunu ele geçirdiler.⁵⁵

Kafar Bey burcunun alınmasından sonra, Binbaşı Lisaneviç, ona verilen deste ile Karyagin'in emrine uygun olarak Kafar Bey burcunun sağ tarafına, yani Yukarı Kale burcuna doğru hareket etti ve onu ele geçirerek kapıyı açtı. Daha sonra Lisaneviç, Karyagin tarafından gönderilmiş heyet kaptanı Parfyonov'un bölüğünü kale kapılarının yanına yerleştirdi. Bununla da taraflar arasında çok şiddetli çarpışmalar başladı. Şehre dâhil olan Rus askerleri kale sakinlerini kılıçtan geçirdiler. Bu esnada Cevad Han, bayrağın ve en büyük topun yanında mevki alarak, kör kurşun saplanıncaya kadar, at belinde ve elinde kılıç Hacı Kale adlı burç üzerinde düşmana karşı mertçe savaştı. Ancak 3 Ocak 1804'te (Ramazan Bayramı günü) Mayor Lisaneviçin ani bir ateşle şahadet şerbetini içti ve böylece özgürlük ve bağımsızlık uğrunda başlattığı bu elim savaşta oğlu ve veliahdı Hüseyin Han'la birlikte şehitlik mertebesine yükseldi.⁵⁶

Han ordusunun bozguna uğramasından istifade eden Rus ordusu, iki koldan -Karabağ ve Tiflis kapısı istikametinde- şehre dâhil olarak diğer burçları da ele geçirdiler. Bir buçuk saat süren savaş, netice itibariyle Sisianov'un lehine sonuçlandı. Rus ordusunun süngü ve soygunculuğundan kurtulan yerli halk ise, Şah Abbas -Cuma Camiinde- saklanmak zorunda kaldı.⁵⁷

Sisianov, kale sınırlarını ve burçları tamamen ele geçirdikten sonra, mevcut durumla ilgili merkeze rapor yazdı. Raporda: askerlerin yüksek performansı, bunca insan kanı dökülmesine neden olan Cevat Han'ın cezalandırılması, Kafkasya'yı kontrol altında tutmada kilit noktası sayılan Gence'nin ele geçirilmesi, bu başarının Rusya harp ve siyasi tarihi açısından ne kadar önem arz etmesi, hücum esnasında halka, misli görülmeyecek bir şekilde insaniyet gösterilmesi vb. gibi özellikler belirtilmişti.

Ancak 19. yüzyıl Rus harp tarihçisi N. Dubrovin, Sisianov'un insaniyetle ilgili hakikati görmezden geldiğine dikkat çekerek, konuya şu şekilde açıklık getirmiştir; "500'e kadar Tatar (Azerbaycan Türkü J.H.) galiplere teslim olmak için kendi istekleri ile camiye toplanmıştı. Ancak bir Ermeni bizim askerlere dedi ki, onlar arasında birkaç Dağıstanlı Lezgi var. Bir defa Lezgi adının ifade edilmesi camideki her kesin öldürülmesi için işaret demektir".⁵⁸

Rus harp tarihçilerinden biri olan J. F. Baddeley ve V. A. Potto'ya göre bu katliamdan sadece kadınlar kurtulmuştur. Bu tarihçiler Rus askerlerinin esir

⁵⁵ A. L. Gizetti, *Sbornik Svedeniy o Poteryax Kavkazskix Voysk vo Vremya Voyn Kavkazsko-Gorskoy, Persidskix, Turetskix i v Zakaspiskom Krae: 1801-1885 g.g.*, Ed. Potto, Tiflis: Tipografiya Ya. İ. Libermana, 1901, c. 133.

⁵⁶ "Predlojenie kn. Sisianova Kavkazskomu Grajdanskomu Gubernatoru Kasparovu, ot 8 go Yanvaryaya 1804 goda, No:5", AKAK, C. II, 1182, c. 592; Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus*, p. 67; Potto, *Kavkazskaya Voyna*, C: 1, c. 331; *Utverjdenie Russkogo Vladıçestva na Kavkaze*, C: 1, c. 92; A. A. Kaspari, *Pokorenniy Kafkas*, St. Petersburg: Knijnyy Sklad «Rodina», Ligozskaya, 1994, cc. 607-608.

⁵⁷ Zubov, *Padvigi Russkix v Stranax Kavkazskix s 1800 po 1834*, C: 1, cc. 50-51.

⁵⁸ Dubrovin, *Zakavkaze ot 1803-1806 g.*, c. 234.

alınan kadınları öldürmediklerini ve onlara karşı iyi davrandıklarını bildirmekle birlikte, kadınların ellerindeki altın ve gümüş gibi ziynet eşyalarının talan edildiği bilgisini de paylaşmaktadırlar.⁵⁹ Lakin Dubrovin'den başka Zubov ve Horitonov gibi diğer Rus harp tarihçileri de camiye toplanan insanların öldürüldüğünü tasdik etmektedirler.⁶⁰

Belirtmek gerekir ki, bu savaşta ordular nispeti eşit değildi. Zira Rus ordusunda 20 bin, han ordusunda ise, 12-13 bin kişi vardı.⁶¹ Bütün bunları dikkate alacak olursak, Cevad Han'ın kendisinden yaklaşık 2 kat fazla bir orduyla savaşmak zorunda kaldığını daha iyi anlarız. Ancak mağrur Cevad Han, bu ölüm kalım savaşında kuvvetler oranın eşit olmamasına rağmen, yine de kendi halkıyla birlikte kahramanlık sergiledi. Nitekim bu kahramanlığın göstergesi olarak, bizzat düşmanları tarafından ölümünden sonra da tazimle anıldı ve 5 Ocak 1804'te oğlu ile birlikte Şah Abbas Camiinin bahçesinde defnedildi.⁶²

Sisianov, Cevad Han'ın ailesini ilk önce Cami'ye daha sonra ise, bir eve götürerek orada gözetim altında tuttu.⁶³ Cevad Han'ın eşi Büyük Hanım hakta mevcut olan bilgiye göre, o da kocası gibi mertlik ve şecaat göstererek, Başkale Burcu kapısı muhafızlarıyla birlikte elinde kılıç düşmana karşı vuruşmuştur. Hatta eşi ve oğlunun naşını burçtan aşağı indirtmiş ve han sarayının başodasına getirtmiştir. Sisianov ise, kendilerini takip edip yanlarına vardığında, Büyük Hanım, eşinin kılıcını eline alarak Rusya serdarını öldürmeye çalışmıştır. Tarihçi Abbasbeyli ve Yusifzade Bey'ler aracılığıyla edindiğimiz bilgiye göre, olaya bizzat şahit olan General Karyagin kendi günlüğünde şöyle yazıyor: "*Pavel Dmitriyeviç'in yanında yaveri olmasaydı, o kahraman tatar (Azerbaycanlı) hanın kahraman zevcesinin kılıcından sağ kurtulamazdı. Biz kaleyi zapt ettiyssek de, bu tatar kadını kendini galip hissediyordu ve emretti ki, onun odasını terk edelim... O bize katil gibi bakıyordu. Buna onun hakkı vardı...*"⁶⁴

Rus ordusu bir aylık tehirden sonra ganimet olarak 12 top, 9 mis ve 3 demir silah, 8 bayrak, 55 put* barut ve bir miktar erzak ele geçirdi.

Gence savaşı esnasında başta kaptan Kalovski olmakla, karşı taraftan da ölen ve yaralananlar vardı** Ancak Han ordusunun kaybı daha çoktu. Yaralıların sayı tam olarak bilinmemekle birlikte, 1.500 kişinin öldürüldüğü, 17.224 kişinin ise esir alındığı bildirilmektedir.⁶⁵

⁵⁹ Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus*, p. 67.

⁶⁰ Zubov, *Padvigi Russkix v Stranax Kavkazskix s 1800 po 1834*, C: 1, c. 51; İ. Horitonov, *Za Rodinu, Za Veru! Geroi i v Voynu Rossiyskoy Armii (1695-1918)*, Moskova: Feniks, 2000, c. 70.

⁶¹ Umudlu, Şimali Azerbaycan'ın Çar Rusya'sı Tarafından İşgali, s. 22.

⁶² Abbasbeyli - Yusifzade, *Beynelhalk Münasebetler Tarihi*, s. 106.

⁶³ Adıgözel Bey, *Karabağname*, s. 77.

⁶⁴ Abbasbeyli - Yusifzade, *Beynelhalk Münasebetler Tarihi*, s. 106.

* Rus ölçü birimine göre 1 Put, 16.38 kg'dır.

** Rus ordusunun kayıpları hakta bkz. "Predlojenie kn. Sisianova Kavkazskomu Grajdanskomu Gubernatoru Kasparovu, ot 8 go Yanvary 1804 goda, No: 5", AKAK, C. II, 1182, c. 592; Zubov, *Padvigi Russkix v Stranax Kavkazskix s 1800 po 1834*, C: 1, c. 51; Gence savaşına katılan Rus askeri birliklerinin terkip hissesi hakta bkz. Gizetti, *Sbornik Svedeniy o Poteryax Kavkazskix Voysk vo Vremya Voyn Kavkazsko-Gorskoy*, c. 133.

⁶⁵ İsmailov, *Oçerki po İstorii Azerbaydjana*, c. 118.

Esir alınanlar arasında Cevad Han'ın birinci eşi, Melik Nisa Beyim adıyla bilinen Beyim Hanım -Şeki han'ı Mehmed Hasan Han'ın kız kardeşi- da vardı. Şeki han'ı, Sisianov'dan onu ve kızı Şirin Beyim'i kendi yanına göndermesini istedi. Sisianov ise, Azerbaycan hanlarına Rus hâkimiyetinin mülayimliğini ve âlicenaplığını göstermek amacıyla bu isteği kabul etmek zorunda kaldı. Hatta Sisianov'un, han'ın cesaretine saygı duyduğu için Beyim Hanım'a armağan sunması ve aynı zamanda kendisine aylık maaş verilmesini emrettiğine dair bilgiler de mevcuttur.⁶⁶

Gence'nin işgali St. Petersburg'da büyük bir sevinçle karşılandığından, I. Aleksandr, başta Sisianov olmakla savaşa katılanları ve özel kahramanlık gösterenleri çeşitli gümüş ve bronz madalyalarla terfi etti.

Gence'nin işgal edilmesiyle beraber Cevad Han'a ait özel emlak ve eşyalar talan edildi. Gence hanlığının bayrağı ise, Tiflis'teki askeri müzeye götürüldü.

Sisianov, Gence'nin yakinen işgal edildiğini her kese beyan etmek amacıyla ilk önce merkezi camiye kiliseye çevirdi. Ardından, Gence'nin ismini değiştirerek, I. Aleksandr'ın eşi Yelizaveta Alekseyeva'nın şerefine Yelizavetpol olarak adlandırdı. Gence hanlığına ait bölgeler ise, Rusya İmparatorluğuna ilhak edildi. Ardından, burada yeni bir askeri idare sistemi kuruldu.⁶⁷

Sisianov, Gence'yi Azerbaycan'ın kilidi saydığından, buranın işgaline çok özen gösteriyordu. Zira sağlam surlarla çevrili Gence'yi ele geçirmek, bütün Azerbaycan hanlarını korku altında tutmaya yetiyordu.⁶⁸ Bu sebeple de, Sisianov, Çar'a yazdığı mektupta Gence'nin işgaline verdiği önemi özenle belirtiyordu. Çünkü o, Gence'yi ele geçirmekle esasında Güney'e yani İran'a dolayısıyla da Hindistan'a yeni bir yol açmış bulunuyordu.⁶⁹

Yukarda da belirttiğimiz gibi, Gence, bütün Azerbaycan'ın kilit noktası sayıldığından, Gence işgalinden sonra diğer Azerbaycan hanlıklarının da işgali çorap söküğü gibi peş-peşe gelecektir.

Cevad Han'ın Şukufe Hanım'dan olan diğer oğlu III. Uğurlu Han, 22 yıl sonra (1826) Gence'nin kurtuluşu uğrunda Ruslarla mücadele başlatacak ve bu manada Gence'yi Ruslardan geri alacaktır. Lakin Gence'nin bağımsızlığı çok uzun sürmeyecektir. Şöyle ki, İran'la uzun süren savaşlar nedeniyle bir hayli yıpranan Rus orduları yeniden toparlanacak ve iki yıl sonra Gence'yi tekrar istila edecektir. Böylece Gence hanlığı tamamen ortadan kaldıracaklardır.⁷⁰ Bu durum Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanmasına kadar devam edecektir. Ancak Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanmasıyla, diğer Azerbaycan hanlıkları gibi Gence de eski hürriyetine kavuşacaktır.

⁶⁶ "Pismo kn. Sisianova k Ugurlu ag., ot 4 go fevralya 1804 g., No:80", AKAK, C. II, 1185, c. 593.

⁶⁷ Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus*, pp. 67-68.

⁶⁸ "Predlojenie kn. Sisianova Kavkazskomu Grajdanskomu Gubernatoru Kasparovu, ot 8 go Yanvaryaya 1804 g., No: 5", AKAK, C. II, 1182, c. 592.

⁶⁹ İsmayılov, *Azerbaycan Tarihi*, ss. 112-113.

⁷⁰ Bala, "Gence", C: 4, s. 765.

Sonuç

18. yüzyılın başlarında Kafkasya'da statükonun değişmesiyle Azerbaycan'da da güç dengeleri değişmeye başladı. Şimdiye kadar bölgede hâkim olan Türk sülalelerinin çeşitli nedenlerle zayıflamasından istifade eden Rusya, bölgede konumunu güçlendirmek amacıyla Kafkasya'ya, özellikle de Hazar Denizi sahillerine ayakbastı. Bunun üzerine Osmanlı'nın Lale Devri sürecine girmesinden ustalıkla istifade ederek, 1724'te Osmanlı ile dostluk perdesi adı altında İstanbul Antlaşması imzaladı ve böylece kısa süreliğine de olsa Osmanlı'yı Bakü ve sahilleri konusunda etkisiz hale getirdi. Bundan sonra Rusya'nın, Kafkasya hükümrânlığı karşısındaki tek engel, İran Devleti sayılırdı. Ancak çok geçmeden Afgan isyanı nedeniyle İran, siyasi otoritesini kaybetti. Bununla da eskisi gibi bölgede egemenlik sağlayamayan İran, artık Rusya için tehlike unsuru olmaktan çıktı. Azerbaycan'ı tek çatı altında tutmaya çalışan Nadir Şah'ın 1747'de vefat etmesiyle de, Rusya'nın Azerbaycan'da egemenlik tesis etmesi için hiçbir engel kalmadı.

Ancak daha önceden merkezi yönetimin usulsüzlüklerinden cana doyan Azerbaycan beyleri bu tehlikeyi görmezden gelerek, kendilerini ait oldukları bölgenin hanı ilan ettiler. Bununla da, Azerbaycan'da hanlıklar sistemi yarandı. Bu hanlıklardan biri de Cevad Han Ziyadoğlu Kaçar'ın adıyla meşhur olan Gence hanlığı idi.

Azerbaycan hanları bu uygulamayla her ne kadar yerli devletçilik prensibinin temelini atsalar da, maalesef hem menfaat çatışması hem de dış güçlerin etkisiyle kendi aralarında siyasi birlik sağlayamamışlardı. Bütün bunlar ise, siyasi ve coğrafi konumundan dolayı Kafkasya'ya sahiplenmeye can atan Rusya'nın, Azerbaycan'ı, özellikle de Güney'e giden yolun üzerinde bulunan ve yine Azerbaycan'ın kilit noktası sayılan Gence'yi tutması için iyi bir fırsat oluşturdu. Bu sebeple de Rus Çar'ı I. Aleksandr, 1801'de Gürcistan'ı Rusya'ya ilhak ederek, Kafkasya'da Azerbaycan dosyasını açtı. Bu manada Rus Çar'ı I. Aleksandr, ilk önce Azerbaycan'ın Rusya ile sınır bölgesinde yerleşen Car-Balakan hanlığını ortadan kaldırdı. Ardından ise, Kafkasya Baş Kumandanlığına General Sisianov'u tayin etti ve böylece Gence hanlığını işgal etmesi için kendisine talimat verdi.

1803'te Tiflis'ten hareket eden Sisianov, Gence'yi kuşatarak, Cevad Han'a şehri teslim etmesi için mektup yazdı. Ancak Cevad Han, sonunda ölüm olduğunu bildiği halde yine de bu teklifi kabul etmedi. Hatta Sisianov'a açıktan meydan okudu. Buna göre, *"...Gence'yi yalnız cesedimin üzerinden geçerek alabilirsin. Anladın mı? Bu ancak ben ölünce mümkün olabilir. Başka türlü olmaz"*. Dubrovin'in nam eserindeki ifadeyle, *"Bana utanç verici ölüm bahşedeceğini söylüyorsun ama sen beni kale üzerinde ölü bulacaksın"*.⁷¹

Sonuç itibarıyla Sisianov, korku dolu sözlerinin Gence Han'ı üzerinde hiçbir etki etmediğini görünce, bir aylık muhasarayı kaldırdı. 3 Şubat 1804'te ise, kaleye hücum emri verdi. Ordular nispetinin eşit olmadığı bu savaşta

⁷¹ Dubrovin, *Zakavkaze ot 1803-1806 g.*, c. 230.

Gence han'ı Cevad Han inandığı değerler uğruna kahramanca savaşarak şehit oldu. Şehrin Rusların eline geçmesiyle de Gence hanlığı ortadan kaldırıldı. 1868'de ise, Yelizavetpol Guberniyası olarak Rusya'ya birleştirildi.

Ancak Sovyetler Birliği zamanında Rusya'nın Azerbaycan hanlıklarını ele geçirmesi veya hanların teslim olması, "gönüllü birleşme" olarak empoze edilmiştir. Bu anlayış/konsepsiya, tarihin mevcut ideoloji direktifleri esasında yazıldığını göstermektedir. Ancak Gence Hanlığı serüveninden de aydın olduğu gibi, Azerbaycan hanlıkları ve o cümleden Gence Hanlığı Rusya'ya gönüllü birleşmemişlerdir. Zira Gence Hanlığı timsalinde birçok Azerbaycan hanlığı zor gücüyle işgal edilmiştir. Ayrıca Azerbaycan hanlarının Rus müstemeleciliğine karşı bağımsızlık mücadelesi vermesi, halkın da buna destek vererek yeni yönetime karşı tepkisini ortaya koyması, Rus hâkimiyetine karşı ayaklanması, direniş göstermesi ve silaha sarılarak isyan başlatması ve diğer hususlar, bu hipotezin gerçek dışı olduğunu bir daha gözler önüne sermektedir.

Sovyet tarih yazımında mevcut olan bu gibi tahrifler ise, Çarlık Rusya'nın Azerbaycan'la ilgili işgalcilik planını perdelemeğe, halkın bağımsızlık mücadelesini unutturmaya ve böylece Rusya'ya karşı bir teşekkür şuurunu oluşturmaya hizmet etmiştir. Nitekim bu çalışmanın da esas gayesi, Sovyet tarihçilik anlayışında mevcut olan basmakalıp bilgileri/klişeleri dağıtmak ve gerçekleri gün ışığına çıkarmayı hedeflemektir. Bir başka ifadeyle, doğru bilinen yanlışları/streotipleri ortadan kaldırmaya çalışmaktır.

Kaynakça

- "Gence Halısı", *Ana Britannica-Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ed. Philip W. Goetz v.d., C. 9, İstanbul: Ana Yayınları, 1987.
- "Gence Hanlığı", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, Komisyon, C. 8, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1993.
- "Gence", *Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Ed. Safa Kılıçoğlu v.d., C. 5, İstanbul: Meydan Yayınları, 1987.
- "Kirovabad", *Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*, Ed. Resul Rıza – Cemil Guliyev. C. 5, Bakü: Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi Kurulu – Azerbaycan SSC Yayınları, 1981.
- ABBASBEYLİ, A. N. - YUSİFZADE, S. Z: *Beynelhalk Münasebetler Tarihi: En Kadim Devirlerden XIX Yüzyılın 70. Yıllarının Sonuna Kadar*, Bakü: BDU Neşriyatı, 2009.
- ABDULLAYEV, G. B: *İz İstorii Severo-Vostoçnovo Azerbaydjana v 60-80 g. XVIII v.*, Bakü: Akademia Nauk Azerbaydjansjoy SSR, 1958.
- ADİGÖZEL BEY, Mirza: *Karabağname*, Bakü: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyatı, 1950.
- AĞAMALI, Fezail: *XVIII Asrın II Yarı ve XIX Asrın Evvelerinde Kuzey Azerbaycan Hanlıklarında Sosyal-İktisadi Münasebetler*, Bakü: Bakü Üniversitesi Neşriyatı, 2007.
- AHMEDOV, Ferruh: *Gence'nin Tarih Yaddaşı*, Bakü: Şirvanneşir, 1998.
- Akti Sobrannıe Kavkazskoyu Arxeografiçeskoyu Kommissiyeyu (AKAK), 12 Cilt. Tiflis: V Tipografii Glavnago Upravleniya Namestnika Kavkazskogo, 1868.
- ALİYARLI, Süleyman: *Azerbaycan Tarihi Uzak Geçmişten-1870 Yılına Kadar*, Bakü: Azerbaycan Neşriyatı, 1996.

- ALTMAN, M. M: İstoriçeskiy Oçerk *Goroda Gyandji*, Bakü: İzdatelstvo Akademii Nauk Azerbaydjanskoj SSR, 1949.
- anl.az, “Han bağı’ bizim tarihi servetimizdir”, Erişim 30 Aralık 2021, <http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/mart/162130.htm>
- BABAYEV, Elgün: İz İstorii *Gandjinskogo Hanstva*, Bakü: Nurlan Yayınları, 2003.
- BADDELEY, John F: *The Russian Conquest of the Caucasus: With Maps, Plans, and Illustrations*, Longmans, Green and Co., Paternoster Row, London: New York – Bombay, and Calcutta, 1908.
- BAĞDAVİ, Şihabuddin Ebu Abdullah Yakut bin Abdullah el-Hamevi er-Rumi: *Mu-cemu’l-buldan*, C. 3, Beyrut: Daru Sadir, 1957.
- BAKUVI, Abdurresid: *Kitabu Telhis el-asrar ve acaib el-malik el-kahhar (“Abidlerin” Hülasesı ve Kudretli Hükümdarların mucizeleri)*, Ed. Geşem İsabeyli, Çev. Ziya Bünyadov, Bakü: Şur Neşriyatı, 1992.
- BALA, Mirza: “Gence”, İslam Ansiklopedisi. C. 4, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1578-1914), Ankara: T.C. BDAGM Dokümantasyon Daire Başkanlığı, 1992.
- CAFEROĞLU, Ahmet: *Azerbaycan*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1940.
- CAVADOVA, Zerine: *Şimal-Gerbi Azerbaycan*, Bakü: [Altay Yayınları], 1999.
- Çavuş-Harimi, Rahmizade İbrahim: *Kitabı-ı Gencine-i Feth-i Gence [Osmanlı-İran Savaşları ve Gence’nin Fethi (1583-1590)]*, Haz. Günay Karaağaç - Adnan Eski-kurt, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010.
- ÇİNGİZOĞLU, Enver: *Kaçarlar ve Kaçar Kendi*, Bakü: Şuşa Yayınları, 2008.
- DELİLİ, Hüseyin: *Azerbaycan’ın Güney Hanlıkları: XVIII Asrın İkinci Yarısında*, Bakü: Elm Yayınları, 1979.
- DUBROVİN, N. F: *Zakavkaze ot 1803 - 1806 goda*, St. Petersburg: Peçatano v Tipografii Departamenta Udelov, 1866.
- EFENDİZADE, Oktay: “Gence”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 14, İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- GİZETTİ, Anton Lyudvigoviç: *Sbornik Svedeniy o Poteryax Kavkazskix Voysk vo Vremya Voyn Kavkazsko-Gorskoy, Persidskix, Turetskix i v Zakaspiskom Krae 1801-1885 g.g.*, Ed. Potto, Tiflis: Tipografiya Ya. İ. Libermana, 1901.
- HACIYEV, Javid: *Gence Hanlığı ve Cevad Han’ın Özgürlük Mücadelesi*, Bursa: Ulu-dağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- HAMEDANİ, Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed: *Kitabü’l-Buldan*, Ed. M. J. De Go-eje, Leyden: Brill, 1967.
- HORİTONOV, İ: *Za Rodinu, Za Veru! Geroi i v Voynu Rossiyskoj Armii (1695-1918)*, Moskova: Feniks, 2000.
- İSMAİLOV, Eldar: *Oçerki po İstorii Azerbaydjana*, Moskova: İzdatelstvo Filinta, 2010.
- İSMAYILOV, Reşid: *Azerbaycan Tarihi*, Bakü: Azerbaycan Halk Maarif Komiserliği Neşriyatı, 1923.
- KANAR, Mehmet: “Nizâmî-i Gencevi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- KASPARİ, A. A: *Pokorenniy Kafkas*, St. Petersburg: Knijnyy Sklad «Rodina», Ligozskaya, 1994.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin: *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590): Doktora Tezi*, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1976.
- MAHMUDOV, Yakub – ŞÜKÜROV, Kerim: *Azərbaycan Beynelhalk Münasebetler ve Diplomatıya Tarihi: 1639-1828*, C. 4, Bakü: y.y., 2009.
- MİLMAN, A. S: *Politiçeskiy Stroy Azerbaydjana v XIX Naçale XX v.*, Bakü: Azerbaydjanskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo, 1966.
- MİLOVA, L. V: *İstoriya Rossii XVIII-XIX vekov*, Moskva: Eksmo, 2006.
- Moisey Kagankatvatsi: *İstoriya Agvan*, St. Petersburg: Prodaetsya u Kommissione-rov İmperatorskoy Akademiy Nauk, 1861.
- MUKADDASİ, Şems ed-din Ebu Abdullah Muhammed İbn Ahmed ibn Ebu Bekr: *Ahsenü't-tekasim fi marifeti'l-ekasim*, Ed. M. J. De Goeje. Leyden: Brill, 1906.
- ÖZCAN, Azmi: “Nadir Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- ÖZTUNA, Yılmaz: *Büyük Türkiye Tarihi*, C. 14, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1979.
- PETRUŞEVSKİY, İ. P: *Djaro-Belakanskie Volne Obşestva v Pervoy Treti XIX Stoletiya (Vnutrenniy Stroy i Borba s. Possiyskim Kolonialnım Nastupleniem)*, Tiflis: Akademiya Nauk SSSR – Zakavkazskiy Filial, 1934.
- POTTO, V A: *Kavkazskaya Voyna: V Otdelnıx Oçerkax, Epizodax, Legendax i Biografiyax*, C. 5, St. Petersburg: İzdanie Knijnago Sklada V. A. Berezovskago, 1887.
- ROMANOVSKİY, V. E: *İs İstorii Gruzii (Prilojenie: Razvitie Uçebnago dela na Kavkaze i v Buşem Çarstve Gruzinskom v XIX v.)*, Tiflis: K. P. Kozlovskogo, 1902.
- RÖMİN, V. A: *Kratkie İstoriçeskiy i Etnografiçeskiy Oçerki Azerbaydjana*, Bakü, 1924.
- RZAYEV, A: *Azərbaycan Tarihi: XIX-XXI. Asrın Önceleri*, Bakü: Bakü Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Şükürov, Sadık: *Genceli Cevad Hanın Hekayeti*, Gence: Gence Neşriyatı, 1992.
- Tepeköy, Oktay: “Umumi Gence Hanlığı Tarihine Bir Bakış”, *Academia*, Erişim 13 Kasım 2021.
- UMUDLU, Vidadi: *Şimali Azərbaycan'ın Çar Rusiyası Tarafından İşgali ve Müstemlekecilik Aleyhine Mübareze: 1801-1828*, Bakü: Elm Neşriyatı, 2004.
- Utverjdenie Russkogo Vladıçestva na Kavkaze*, Ed. Potto. C. 4, Tiflis: Tipografiya Ya. İ. Libermana, 1901-1908.
- ZUBOV, P. P: *Padvigi Russkix v Stranax Kavkazskix s 1800 po 1834*, C. 4, St. Petersburg: V Şinografi Konrada Bingeera, 1835-1836.
- ZÜLFÜKARLI, Meherrem: *Azərbaycan Tarihine Yeni Bakış*, Bakü: y.y., 2007.

Extended Abstract

Azerbaijan Khanate Of Ganja: Letter Of Cevad Han To General Sisianov (Struggle For Ganja)

With the change in the status quo in the Caucasus at the beginning of the 18th century, the balance of power began to change in Azerbaijan. Taking advantage of the weakening of the Turkish dynasties, which had dominated the region until now, for various reasons, Russia set foot in the Caucasus, especially on the shores of the Caspian Sea, to strengthen its position in the region. Thereupon, taking advantage of the Ottoman's entry into the Tulip Era process, he signed the Istanbul Treaty in 1724 under the name of friendship with the Ottoman Empire, thus neutralizing the Ottomans in Baku and its coasts, albeit for a short time. After that, the only obstacle to Russia's domination of the Caucasus was the Iranian State. However, Iran soon lost its political authority due to the Afghan revolt. With this, Iran, which could not dominate the region as before, is no longer a threat to Russia. With the death of Nadir Shah, who tried to keep Azerbaijan under one roof, in 1747, there was no obstacle for Russia to establish sovereignty in Azerbaijan.

However, the Azerbaijani beys, who were fed up with the irregularities of the central government, ignored this danger and declared themselves the khan of the region they belonged to. With this, the khanate system was created in Azerbaijan. One of these khanates was the Ganja khanate, which was famous for the name of Javad Han Ziyadoglu Kacar.

Although the khans of Azerbaijan laid the foundation of the principle of local status with this practice, it should be noted that they could not achieve political unity among themselves due to both conflicts of interest and the influence of internal and external forces. All this created a good opportunity for Russia, which was eager to own the Caucasus due to its political and geographical location, to hold Azerbaijan, especially Ganja, which is on the road to the South and is considered the key point of Azerbaijan. For this reason, Russian Tsar Alexander I annexed Georgia to Russia in 1801 and opened the file of Azerbaijan in the Caucasus. In this sense, Russian Tsar Alexander I abolished the Car-Balakan Khanate, which was first settled in the border region of Azerbaijan with Russia. Then, he appointed General Sisianov as the Chief Commander of the Caucasus and instructed him to occupy the Ganja khanate.

Departing from Tbilisi in 1803, Sisianov besieged Ganja and wrote a letter to Javad Khan asking him to surrender the city. However, Javad Khan did not accept this offer, even though he knew that there was death in the end. He even openly challenged Sisianov. Accordingly, "...You can get Ganja just by walking over my corpse. Did you understand? This will only be possible after I die. It cannot be otherwise". In Dubrovin's notorious phrase, "You say you will grant me a shameful death, but you will find me dead on the castle".

As a result, when Sisianov saw that his words of fear did not affect the Khan of Ganja, he lifted the siege for one month. On February 3rd 1804, he gave the order to attack the castle. In this war, where the ratio of armies was not equal, the Khan of Ganja, Javad Khan, was martyred by fighting heroically for the values he believed in. The Ganja khanate was abolished when the city fell into the hands of the Russians. In 1868, it was merged into Georgia as the Yelizavetpol Governorate and thus into Russia.

However, although Tsarist Russia's capture of the Azerbaijani khanates or the surrender of the khans during the Soviet Union was called an occupation at first due to political interests, it was later imposed as "voluntary unification" after the new system was built on solid foundations. However, this understanding shows that history was written based on current ideological directives. Because, as it was also enlightened from the adventure of the Ganja Khanate, the Azerbaijan Khanates and the Ganja Khanate did not voluntarily unite with Russia. Because, in the example of the Ganja Khanate, many Azerbaijani khanates were occupied by force. In addition, the Azerbaijani khans' struggle for independence against Russian colonialism, the people's reaction to the new administration by supporting it, their uprising against Russian domination, resistance and starting a rebellion by taking up arms, etc. These facts reveal once again that such hypotheses are unrealistic.

Such distortions in Soviet historiography, on the other hand, served to conceal Russia's invasion plan for Azerbaijan, to make people forget their struggle for independence, and thus create a consciousness of formation against Russia. The main purpose of this study is to disperse the stereotypical information available in Soviet historiography and aim to bring the facts to light.